

Videnskapsakademiernas rolle i forskningspolitiken

Inledningsanförande av

Tord Ganelius

Kungl. Vetenskapsakademien, Stockholm

Vad är en akademi?

Vad är forskningspolitik?

Inför rubriken på detta diskussionsavsnitt känner jag en stark längtan efter definitioner. Men och tyvärr - bara för att reda ut begreppen vore det lätt att använda betydligt längre tid än de femton minuter, som står till mitt förfogande. Vi får alltså angripa problemet litet mer intuitivt, på gehör så att säga, och vi får hoppas att den följande diskussionen ställer allt till rätta med nödvändiga preciseringar.

Eftersom vi hört fem föreläsningar om den forskningspolitiska situationen under förmiddagen vet vi kanske nu vad forskningspolitik är. Men akademier?

Svårigheten ligger däri att redan våra nordiska akademier är så pass olika till sin organisation och sammansättning. Det gemensamma och karaktäristiska är urvalet av ledamöter, varigenom dessa representerar en unik kompetens och erfarenhet inom centrala vetenskapsområden - i någon mån balanseras detta genom att det uppenbart hälsosamma forskarlivet gör genomsnittsåldern hög med risk för konservatism och lätt reaktionära synpunkter och förhållandevis låg representation för framstående unga forskare.

I övrigt varierar bilden: vissa av oss driver vetenskapliga institut och stationer, några medverkar i stora nationella, nordiska eller internationella forskningsprojekt, de flesta publicerar tidskrifter och andra skrifter och alla deltar vi i internationellt samarbete, där vi i Sverige har ett omfattande forskarutbyte främst med östländerna, alla har program- och symposieverksamhet, t.ex. Norges nordiska symposier och våra Nobelsymposier. Alla anser vi oss också vara fattiga.

Ser vi ut över världen är variationen naturligtvis än större från Akademia Nauk i Sovjet och de andra östakademierna med stort ansvar och många uppgifter över Royal Society och

l'Académie des Sciences till den amerikanska National Academy of Sciences, som ofta nämns som föredöme för oss vad gäller forskningspolitisk verksamhet.

Det är ju där fråga om en akademi som en gång för hundra år sedan inrättades av kongressen för att ge råd i vetenskapliga och tekniska frågor. Våra nordiska akademier spelar, så vitt jag förstår, enligt traditionen en betydligt blygsammare roll i statsmakternas medvetande; jag tittade igenom några nordiska utredningar om forskningspolitik, grundforskningens villkor etc. utan att just hitta någon referens till vår verksamhet. Det finns dock tecken på ökande möjligheter, vilket ytterligare motiverar dagens diskussion.

För att ta ett annat exempel på en bedömning av akademiers betydelse, så hävdade Lord Todd, när han 1980 avgick som presidens för Royal Society, att denna successivt under en trettioårsperiod förlorat sitt inflytande och glidit undan från allmänpolitiska frågor. Todd formulerade också två mål för akademier: "to protect and encourage science in all its aspects" och att se till att vetenskap och teknologi bringades "fully to bear on the formulation of national policy".

En annan (om än besläktad) indelning av uppgifterna som naturligt kommer upp vid diskussion av forskningspolitik är i frågor som gäller forskningens innehåll och forskningens organisation. Innehåll i meningen prioritering med hänsyn till bedömningar av forskningens nytta och farlighet, grundforskning vs. tillämpad forskning som förutsättning för materiellt framåtskridande och för den intellektuella och kulturella utveckling, utan vilken även de stoltaste nyttoinriktade planer har en tendens att falla platt till marken. Organisation, i meningen universitets-, instituts- eller sektorsforskning, utrustning och material, forskarnas arbetssituation och rekrytering, förutsättningar för integritet och kvalitet, allt med beaktande av ett internationellt perspektiv.

Vad vi nu skall diskutera är vägar för akademierna att fullfölja sin uppgift att främja vetenskapen genom att påverka de politiska besluten och naturligtvis även beslut på andra nivåer. - Enligt min mening kan intresset för akademiers yttrande i allmänna frågor endast motiveras därigenom, att de företräder en samlad vetenskaplig elit. Åtminstone i Sverige är elitism en

aning fult, excellence låter bättre, men låt mig först formulera det provokativt: Genom sin oberoende ställning är akademierna en av de få instanser, som kan och får yttra sig utan medverkan av alla professionella icke-experter, som numera ofta dominerar t.ex. universitetens opinionsyttringar. Något mindre provokativt kan man konstatera, att det inte blir någon intressant samhällsdebatt om alla kompromisser görs redan vid diskussionernas start i de rådgivande organen; avvägningen mellan motstridiga synpunkter bör ske på högre nivå.

Vad det gäller för akademierna är att utnyttja sin prestige på ett sådant sätt, att de ej förlorar den. Om en sådan akademi-politik skall ge effekt, krävs inte bara ansvarskänsla utan även att akademierna ser över sina egna hus, sin representation och sin organisation. Om situationen är den, att de bättre vetenskapsmännen betraktar sitt ledamotskap i akademien som en utmärkelse bland många andra, och ej finner att akademien har förutsättningar att föra vetenskapens talan, bortfaller mitt tidigare nämnda villkor för ett inflytande. Risken finns att akademipolitiken då drivs av en mycket liten grupp av personer, som anser sig ha tid med detta. För att undvika sådant är en naturlig väg, att förbereda ärenden och uttalanden genom ad hoc-grupper av kompetenta personer, som under begränsad tid ägnar sig åt en betydelsefull fråga. Går det ej att samla sådana grupper, får vi låta akademierna nöja sig med uppgiften som vetenskaplig klubb.

I Sverige har vi för några betydelsefulla frågor lyckats samla och ena grupper med representanter för de här närvarande Vetenskaps- och Vitterhetsakademierna samt Ingenjörsvetenskapsakademien. Sådana samlade aktioner bör öka slagkraften.

Det nu sagda gäller t.ex. akademiernas yttranden över forskningspolitiska frågor, av regeringen begärda eller självinitierade. Både kvalitet och effekt kan ökas genom arrangerande av internationella symposier eller kortare konferenser vid lämplig tidpunkt, varigenom en allsidigare belysning av frågorna kan ges.

Ett annat av akademiernas traditionella områden som troligen kan ges en något större forskningspolitisk effekt, än man i allmänhet antar, är fördelandet av pris, forskningsanslag och stipendier. Även om jag talar för svenska vetenskapsakademien tän-

ker jag hoppa över nobelprisen, där den styrande verkan på forskningens inriktning analyserats i många sammanhang. Men även vid mer modesta satsningar, som rör bråkdelar av de medel som t.ex. utdelas av forskningsråden i de olika länderna, bör fördelningen göras med stor omsorg och eftertanke. Genom att medlen ej är bundna till tidigare investeringar och åtaganden utan utgör marginella tillskott kan de ha en styrande betydelse samtidigt som de medverkar till en av alla eftersträvad, kalla det, pluralism.

När det gäller forskningens inriktning och innehåll har det hävdats att utvärdering av forskning inom de olika ämnesområdena borde ha varit en uppgift för akademier, att det borde varit naturligt att sådana initiativ kommit från dem. Personligen känner jag en viss tveksamhet om lämpligheten av sådan verksamhet i synnerhet om den skulle gälla genomförandet och ej bara initiativet. Mer lockande synes en systematiserad identifiering av vita fläckar i landets täckning av vetenskapen vara - följd av information till myndigheter om möjliga initiativ till aktivitet och i varje fall uppmuntran om ev. stöd till insatser. Som ett exempel på att det finns intressanta informationsuppgifter i nästan varje fråga vi berör, varför inte information till den studerande ungdomen om existensen av jungfruliga forskningsområden!

Ett område, där jag tror att det finns stora utvecklingsmöjligheter, är utredning av kontroversiella vetenskapliga frågor som måste belysas eller avgöras innan en policy kan fastläggas. Många av de samhällsviktiga vetenskapliga frågorna är svårutredda trots att medel finns genom att de närmast till hands liggande experterna är uppknutna till den ena eller andra parten. I vissa fall skulle då en modell där yngre forskare arbetade med en akademiklass eller dylikt som referensgrupp vara tänkbar. Vi har i vår akademi några trevare ute i den riktningen utan att ännu ha fått i gång något riktigt projekt. Delar av modellen har jag försökt pröva på ett uppdrag jag har från vår Forskningsrådsnämnd och vårt Naturvetenskapliga Forskningsråd gällande superdatorer för naturvetenskaplig och angränsande forskning. Beroende på de stora satsningar som kan aktualiseras, tycks detta vara ett exempel på uppdrag, där det kan vara lämpligt att faktasamling och förberedande utredning utföres av ett oberoende organ som en akademi.

Det ämne som diskussionen nu skall gälla är obestridligt aktuellt och betydelsefullt - inte bara för akademierna. Jag känner till åtskilliga initiativ förutom detta symposium. Strax före jul hade vi i vår akademi en diskussion med samma rubrik, där inledarna var huvudsekreteraren i Naturvetenskapliga Forskningsrådet, professor Ingvar Lindqvist, professor Bo Malmström och professor Kurt Boström. Mitt anförande är ej opåverkat av vad som där framfördes. Vi planerar också några nobelsymposier som berör delar av problemen bl.a. ett med titeln "Progress in Science and its Social Conditions" i sommar.

Avslutningsvis vill jag sammanfatta min egen uppfattning i ämnet som en variant på temat "Small is beautiful". Jag tror inte, att vi kommer att glömma bort de stora ödesfrågorna och övergripande forskningsproblemen. Vi kommer säkerligen att fortsätta att resonera om sektorsforskning, forskningsinformation och tvärvetenskap som om de vore generella filosofiska begrepp. Men all forskningspolitik bygger på verklig kunskap i begränsade men betydelsefulla områden, och ny kunskap kan drastiskt förändra förutsättningarna. Inte minst genom att föra vetenskapens talan på sådana nivåer tror jag att akademierna kan finna uppgifter för samhällsnyttiga insatser, i åtskilliga fall också i nordiskt samarbete.

Diskussion om akademiernes rolle

Tord Ganelius, Stockholm: Akademierne kan forestå udredning af kontroversielle spørgsmål, pege på uopdyrkede forskningsområder, arrangere symposier. Al forskningspolitik må bygge på et grundigt kendskab til de konkrete forskningsområder og -opgaver.

Diter v. Wettstein, København: Der er to problemer, som akademierne kan medvirke til at løse: 1. Problemet med at finde frem til lederskikkelser inden for den erhvervsrettede forskning, og 2. at arbejde på at inddrage medierne i formidlingen af forskningen. Emner skal f.eks. kunne præsenteres i 10-minutters indslag i TV. Akademierne skal medvirke til at forskning kan fremlægges populært, men på et solidt grundlag. Der skal skabes tillid til forskerne.

Ove Sten-Knudsen, København: Akademierne er traditionelt ikke-operative. Men Videnskabernes Selskab har gennem administrationen af Niels Bohr Stipendierne deltaget i et sådant operativt arbejde. Resultaterne af analysen af de 130 ansøgninger blev præsenteret og diskuteret. Undersøgelsen viser, at der er et stort behov for en hurtig løsning af forsker-rekrutteringsproblemer.

Otto Bastiansen, Oslo, pegede på modsætningen mellem på den ene side konkret og naiv og på den anden side abstrakt og klog. Fra akademiernes side kan man nedsætte grupper som beskriver udvalgte problemområder, først og fremmest emner som humanioras stilling og rekrutteringsproblemerne.

Christian Crone, København: Akademiernes rolle er belyst inden for en række områder under tidligere indlæg ved symposiet. Akademierne kan optræde som "pressionsgrupper"; de kan behandle problemer, som de har en vis distance til, og set fra nye synsvinkler. Akademierne kan støtte grundforskning, som der ikke ses umiddelbar nytte af. Akademierne er på mange måder svage, men har alligevel styrke. Det nylige akademi-symposium i Rom viste spændvidden i akademiernes virksomhed,

fra administratorer af store forskningsinstitutter som i USSR til høringsorganer som i USA. - Akademierne har også en opgave i at overvåge og påtale overgreb mod medvidenskabsmænd.

Olafur Bjarnason, Reykjavik, pegede på nogle af de problemer der virker hindrende for det nordiske forskningssamarbejde. En udjævning af rejseomkostninger mellem de nordiske lande vil være et betydeligt bidrag. Det er vigtigt at støtte Nordens Hus i Reykjavik.

Hans Henrik Andersen, København, beskrev akademiernes rolle set udefra. Deres styrke, er at de er uafhængige og fattige organer, hvilket styrker deres troværdighed, f.eks. i populariserede fremstillinger af forskningsforhold.

Henning Sørensen, København, pegede på at akademierne må overveje deres funktion i relation til det nyoprettede nordiske forskningspolitiske råd.